

ERA DIGITALĂ ȘI SPECTACOLUL POSTUMANISMULUI

Conf. univ. dr. habil. Nina CORCINSCHI

*Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Ministerului
Educației Culturii și Cercetării, Chișinău, Republica Moldova
ninacorcinschi@gmail.com*

Abstract: It was digital and the spectacle of posthumanism.

Today's literature and culture is focused on a dissociated anthropocentrism, in the sense that corporality is increasingly reified, supports a progressive mechanization of intimacy. The body, like a huge library, in which the links interact as organs, demonstrating the deeply bookish nature of the contemporary scribe or as a laboratory for making strong sensations, acquired after commercials and the media coverage of an intense exposure policy, or as a simple expression of a derisory mercantilism, focused only on consumption, declares its priority and exclusivity in relation to the soul. The idea of love comes to a standstill, as its enemies are no longer religious conscience and the „morality of abstinence,” but „promiscuity, which turns it into fun, and money, which turns it into slavery.” (Octavio Paz).¹

The present study seeks to answer the questions: what is the relationship between body and soul in today's literature, what are the benefits of cyborg poetics and human expansion towards a posthuman virtual?

Keywords: *posthuman, eros, cyborg, soul, consumer society.*

În era digitală, cultura, arta și literatura cunosc o evoluție spre un postmodernism al postumanului, legitimat nu de vechea ontologie metafizică, ci de o ontologie a virtualității. Ce se întâmplă cu marile teme ale artei: viața, moartea, iubirea, cum trec acestea dintr-o paradigmă a existențialului într-un câmp al chestionărilor subsumabile tehnoscienței? Dacă postumanismul presupune nu o negare a umanismului, ci, așa cum prefigurează N. Katherine Hayles, o reevaluare a antropocentrismului și o

1 Octavio Paz, *Dubla flacăra: dragoste și erotism*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 157.

redefinire a umanului surprins în condiționările sale tehnice, biologice și culturale, care sunt pierderile și câștigurile umanului în plan ontologic și estetic? Avantajele țin, așa cum ne asigură specialiștii postumanului, de un proces, în accepția lui Leary Timothy, de „reality tunnel”, adică de o accedere a umanului la matricea neuronală cosmică. Printr-o acumulare de creativitate pură, „corpul fără organ” al filozofiei lui Deleuze & Guattari deține puterea (în sensul ei postfoucaultian) de-a interacționa în mod infinit cu orizontul virtual, cu formele corpului internautic, cibernetice. Poetica estetizantă a cyborg-ului din *Manifestul* Donnei Haraway descrie tocmai aceste beneficii ale virtualității. Pe de altă parte, dilatarea umanului spre infinit și necuprins reprezintă pentru o bună parte din antropologii, filozofii și sociologii contemporani o „pășire în inuman” (Baudrillard) și un „infarct al sufletului” (Byung-Chul Han), ca laborator al emoțiilor și sentimentelor.

Dragostea, element fundamental al umanului, este un subiect dintotdeauna al literaturii. E celebră reflecția lui Albert Thibaudet, precum că în literatura franceză, romanul e cel care vorbește despre iubire. Problema iubirii conturează, în înțelegerea lui Thibaudet, însăși imaginea omului, în datele lui fundamentale. De aceea, „Excluderea temei iubirii, operabilă, desigur, numai la nivel pur teoretic, ar reduce întreaga noastră civilizație la un sistem de cunoștințe din care ar lipsi omul, singurul subiect și obiect al culturii”, scrie și Ivan Evseev³.

Modul în care este abordat subiectul iubirii în literatură și cultură e condiționat, inevitabil, de evoluția mentalităților și a viziunilor asupra lumii. Secolul XX și XXI, secolele marilor revoluții tehnologice, a ontologiilor virtuale, a morții „narațiunilor legitimize” se reflectă nemijlocit asupra structurii și a formelor de intimitate ale cuplului din realitate și, implicit, din literatură. În acest context, este legitimă întrebarea privind destinul literar al temei erosului, o *temă-limită*, care definește ființa umană în raportările ei la sine și la celălalt.

Ce ne spune azi în plan literar și existențial evoluția și diversificarea formelor de expresie altelei tabuizate și erupția de subiecte pe teme prohibite cândva, cum au evoluat literar marile arhetipuri ale iubirii într-o lume

2 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Om-Demnitare-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019, pp. 201-215.

3 I. Evseev, *Simboluri folclorice. Lirica de dragoste și ceremonialul de nuntă*, Timișoara, Editura Facla, 1987, pp. 5-6.

desvrăjită, a consumului și a spectacolului – sunt întrebări care preocupă nu doar criticii și istoricii literari, dar și pe antropologi, filosofi, sociologi etc.

Modernitatea și postmodernitatea literară aduc schimbări fundamentale de viziune asupra relațiilor de cuplu. O schimbare care pornește cu regândirea cuplurilor erotice tradiționale și re poziționarea lor în noi tipologii de relații, cu noi strategii de seducție și cu ieșirea în prim-plan a unor valori ale erosului și ale eroticului aflate anterior într-un plan marginal sau chiar într-o situație de tabuizare. Se accentuează latura senzuală a imaginarului erotic odată cu ieșirea în lumină a valorilor ce țin de corpul uman și de imaginarul plăcerii și al dorinței. Literatura română, inclusiv cea din Basarabia, cunoaște toate aceste schimbări de fond și metamorfoze de viziune într-o căutare febrilă a sensului și locului erosului în viața personajelor, a semnificațiilor ontologice, etice, estetice, pe care acesta le instituie într-un imaginar erotic polivalent, cu o multitudine de deschideri literare și repercusiuni artistice. Conceptualizarea acestor fenomene, investigarea lor într-o formulă diacronică, în comparație cu modelele deja consacrate, clasice, ale erosului, cercetarea elementelor literare ce țin de inovație, de deplasări de accente, de interpretări originale într-o lume unde universul intim capătă o pondere tot mai mare și o autonomie tot mai pronunțată se impune demult cu stringență.

Problema intimității articulate diferit de paradigma literară modernistă și de cea postmodernistă este investigată de Simona Șora în studiul *Regăsirea intimității. Corpul în proza românească interbelică și postdecembristă* (2008). Având drept piloni conceptuali *intimitatea imaginară și intimitatea lecturii*, analiza se axează pe reprezentările intimiste ale corpului ca descoperire a interiorității, ca scriitură și ca efect al lecturii. Conceptul de intimitate trece prin delimitările operate din perspectiva psihanalitică a lui Sigmund Freud sau Bachelard, prin „secretul intimității” lui Baudrillard, prin filozofia lui Nietzsche, dar și prin cercetările sociologilor, filosofilor și antropologilor contemporani, ca Julia Kristeva, Anthony Giddens, Lynn Jamieson etc. Demonstrația dosarului de receptare a termenului plasează în mod firesc ideea de intimitate corporală în strânsă conexiune cu ideile de încredere, libertate, cunoaștere de sine, interacționare cu celălalt în noile condiții ale globalizării. Atenția autoarei se oprește prioritar la modul în care conceptul de intimitate este relevant ca realitate estetică, și cum anume interioritatea este revelată în proza românească, de la autodescoperire, construcție de sine și aderență intimă la celălalt, în modernitate, la autoficțiune și redescoperire a trupului scris și citit, în postmodernitate.

Recuperarea vechilor poetici ale iubirii nu e niciodată inocentă, înregistrând ceea ce observa Toma Pavel în evoluția romanului european: „principiul polemic și alternarea armonizării cu dispersarea”.⁴ Cercetătorul are în vedere tendințe contrare și rivale, care „se influențează reciproc, care sunt provizoriu victorioase, dar numai pentru a asista în curând la renașterea unui adversar cu atât mai puternic, cu cât a împrumutat între timp de la celălalt armele cele mai eficiente”.⁵

Coexistența amalgamată a formelor noi cu cele vechi e o consecință directă a conștiinței relativizante a postmodernismului. Secolul XX a dislocat principiile metafizicii și marile „narațiuni justificatoare” (Lyotard), legitimând formele caleidoscopice și relativizante. Fragmentarismul lumii postmoderne induce o reprezentare literară pulverizată a omului despre sine și despre societate. Identitățile fixe, reacțiile lineare și acțiunile previzibile, egale mereu în fiecare situație, reprezintă un mit denunțat de o întreagă literatură postmodernistă a ambiguităților referențiale, a identităților fragmentate, nedefinite, aflate într-o perpetuă căutare de autenticitate.

Devenirile metafictionale oferă personajului literar o șansă autogenerativă; identitatea *rizomatică*, în sens deleuzian, a omului postmodern este reconstituită literar, prin interferențe intertextuale și contextuale. Proiecția într-o altă ființă (bunăoară, un gândac în *Rem*, de Mircea Cărtărescu) sau chiar într-o teorie literară, ca în romanul *Multivocal Man* de Ho Lin, este consecința conștientizării de către omul postmodern a identității sale multiple. *Exuvii*, de Simona Popescu, surprinde prin multitudinea ipostazelor feminine, pe care le pot ascunde *simoniadele* unui eu exuviat și care pot fi resuscitate prin recursul la memoria simțurilor și a intelectului, dar și la fantezia identificărilor cu alte instanțe feminine. Eul scindat, așa cum îl deconspira Lacan, este exact consecința pluralismului universului în care acesta (se) trăiește. Procesul de producere de sine, de ipostaze ale sinelui, prin scriitură conduce, semnală Carmen Mușat, spre o dimensiune erotică a scrisului și a lecturii deopotrivă,⁶ avansând spre o erotografie livrescă, exemplar ilustrată în *Dacă într-o noapte un călător* de Italo Calvino sau, în limitele literaturii locale, în *Țesut viu. 10×10* de Em. Galaicu-Păun. Aceas-

4 Toma Pavel, *Gândirea romanului*, trad. Mihaela Mancaș, București, Editura Humanitas, 2008, p. 425.

5 *Ibidem*.

6 Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernistă*, București, Editura Cartea Românească, 2008, p. 188.

tă similaritate între scris și eros n-ar trebui să ne uimească. Georges Bataille sugerează că poezia și erosul ating ființa în ceea ce are ea mai intim, tranzitând limitele, pentru continuitatea ființei. Ca orice formă a erotismului, poezia „ne duce la moarte, și prin moarte la continuitate”.⁷ În literatura postmodernistă, însă raportul lecturii și al scriiturii sub semnul lui eros nu este de esență metafizică, așa cum semnaleză Bataille, ci redimensionat retoric în spiritul „gândirii slabe”, teoretizate de Vattimo, pentru care „adevărul nu are natură metafizică și logică, dar retorică”.⁸

În literatura actuală, erotismul trece peste marginile textului și vizează relațiile dintre autor-text-cititor. Brian McHale definește iubirea în romanul postmodernist nu atât un obiect de reprezentare, cât un „metaobiect, nu atât o temă, cât o *metatemă*. Ea caracterizează nu interacțiunile ficționale în lumea textului, ci, mai degrabă interacțiunile *dintre* text și lumea sa, pe de o parte și, *dintre* cititor și lumea sa, pe de altă parte”.⁹

Ce se întâmplă cu intimitatea eului? Pulverizarea interiorității, semnală Simona Sora, în studiul *Regăsirea intimității*, a deplasat accentele spre o literatură în care identitatea eului este construită prin *simulacre*. Începând cu ultimele decenii ale sec. XX, corpul uman intră tot mai mult în sfera simbolicului. Abordarea fenomenologică a corpului, pornind de la importanța pe care i-o atribuie încă la sf. sec. XIX-lea Friedrich Nietzsche, capătă o tot mai pronunțată valoare în cadrul subiectivității umane, prin fenomenologia lui Edmund Husserl, Martin Heidegger și Maurice Merleau-Ponty, dar și prin poststructuralismul lui Michel Foucault, Jacques Derrida. Psihanaliza a refăcut clivajul dintre minte și corp și a deplasat accentul pe sexualitate ca șansă de împlinire sau pericol de tragedie personală, ca mai apoi mitul subiectivității umane raportate la dorința oedipiană să fie demolat de hermeneuții ontologiei virtuale, de pildă Deleuze și Guattari, pentru care inconștientul este o industrie care produce și mașinizează.

Invia mecanicului și tehnologicului în viața umană a produs o teorie tehnoculturală a corpului uman, vizând interacționările sale, în flux con-

7 Georges Bataille, *Erotismul*, trad. Dan Petrescu, București, Editura Nemira, 2005, p. 36.

8 Gianni Vattimo, Pier Aldo Rovatti, *Gândirea slabă*, trad. Ștefania Mincu, Constanța, Editura Pontica, 1998, p. 22.

9 Brian McHale, *Ficțiunea postmodernistă*, trad. Dan. H. Popescu, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 344.

tinuu, cu o lume nouă, care-l dezorganizează, destructurează, reassemblează. De aici vine perspectiva „mașinilor dezirante” și a „corpului fără organe”, impusă de Deleuze și Guattari pentru a desemna o nouă ontologie rizomatică a subiectului uman supus interconectărilor diverse. Proiecțiile identitare ale perspectivei deleuzo-guattariene umanizează întrucâtva artefactul (emoticoanele computerului) și „mecanizează” umanul într-un proces de fuzionare și întretăiere permanentă, ajungându-se până la o redimensionare a erosului în ontologia cyberspațială. „Căutăm o casă pentru cuvinte și inimă. Fascinația noastră pentru computere este mai mult erotică decât senzuală, mai mult spirituală decât utilitară”.¹⁰ Corpul postmodernității pe care sociologii, antropologii, filozofii îl numesc „fragmentat” (David le Breton), versatil, transformabil și suficient sieși, generează ficțiunea robotizată, metaromanul SF, romanul cyborg. Începând cu proza optzecistă, care, dintr-o aviditate de concret, din căutarea „unei autenticități dezideologizate descoperă corpul, cu potențialul său de rezistență și transgresivitate”,¹¹ literatura postmodernistă românească ne oferă bogăția ipostazelor textuale ale acestuia: corpul cibernetic, tehnicizat în *Orbitor* de Mircea Cărtărescu, în *Femeia în roșu* de Mircea Nedelciu, la Adriana Babeți și Mircea Mihăieș sau corpul textualizat, scriitura corporalizată pornind cu romanele lui Gheorghe Crăciun, Mircea Cărtărescu, Simona Popescu, Em. Galaicu-Păun. Corpul devine o imensă oglindă de reprezentare a lumii, reprezentare deopotrivă existențială și livrescă, culturală. Perceput și construit prin/din senzații, universul are forme subiective, arondate unui context concret de ipostaziere a viziunii corporale.

Focalizarea datelor corporale în postmodernitate are cu totul alte rațiuni decât le avea în interbelic. „Diferențele de corp dintre corpul interbelic și cel postmodern sunt diferențe de substanță, așa cum scurta intimitate regăsită între războaie este radical diferită față de «extremitatea» sau hiperintimitatea mecanică a postmodernilor”.¹² Corpul interbelicilor are o puternică forță etică, fiind unul care analizează, culpabilizând sau justificând trăirile sale. „Corpul postmodern, așa cum apare în principale-

10 Heim Michael, *The Metaphysics of Virtual Reality*, New York, Oxford University Press, 1993, p. 85, apud Lucia Simona Dinescu, *Corpul în imaginarul virtual*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 71.

11 Adrian Oțoiu, *Trafic de frontieră. Proza generației '80*, Pitești, Editura Paralela 45, 2000, pp. 111-112.

12 Simona Sora, *Regăsirea intimității*, București, Editura Cartea Românească, 2008, p. 273.

le romane scrise imediat după 1989, într-un spațiu în care nu mai funcționa cenzura exterioară, este un corp fragmentar, dispersat, rizomat, un trup-formă, o graniță (adesea transgresată) între eu și lume, dar și – în sine – un corp-univers ce poate fi străbătut și cartografiat (Gheorghe Crăciun, M. Cărtărescu, Adrian Oțoiu, Simona Popescu).¹³ O concluzie nucleară la care ajunge Simona Sora e că în modernitatea literară **sufletul e corpul, iar în postmodernitate corpul e sufletul**. Concluzia este perfect valabilă dacă o raportăm și la literatura din Basarabia. În romanul lui Em. Galaicu-Păun, *Țesut viu, 10 X 10*, corpul este un imens laborator autoscopic, din care si-nele se autogenerază mereu. Sau, în romanele lui Dumitru Crudu, *corpul trăit* este o fantasmă obsedantă, maladivă.

Corpul, ca o imensă bibliotecă, în care linkurile interacționează ca niște organe, demonstrând natura profund livrescă a scribului contemporan sau ca un laborator de fabricare a senzațiilor tari, însușite în urma spoturilor publicitare și a mediatizării unei intense politici sexualizante, ori ca simplă expresie a unui mercantilism derizoriu, axat doar pe consum, își declară prioritatea și exclusivitatea în raport cu sufletul. Ideea de iubire intră într-un impas, întrucât „dușmanii ei nu mai sunt cei vechi, Biserica și morala abstenenței, ci promiscuitatea, care o transformă în distracție, și banul, care o transformă în sclavie”.¹⁴ Accentul cade nu pe suflet, nu pe corpul cu valoare erotică, ci pe funcții și procese ale corpului, pe o mecanizare progresivă a intimității acestuia.

Corporalizarea devine fenomen livresc și „filtru semantic” (David Le Breton) al lumii. Corporalitatea ca fenomen livresc este impusă de scriitorii români optzeciști: corpul-literă, corpul cartografiat ca o insulă nepopulată. De la litera ca stare de suflet (în *Adela*: „«Te așteaptă A» nu este o simplă invitație, este o stare de suflet – este un vers liric”), la litera – ca natură, formă și stare a corpului. La Em. Galaicu-Păun, în *Țesut viu*, litera capătă ondulație corporală și mâna sau piciorul are forma literei. Este efectul corporalizării scriiturii, în urma contaminărilor scrisului cu corpul. „Scrisul transformă lucrurile văzute sau auzite în „țesut și sânge”.¹⁵

13 *Ibidem*, p. 274.

14 Octavio Paz, *Dubla flacără: dragoste și erotism*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 157.

15 Michael Foucault, *Ethics. Subjectivity and Truth*, vol. I, editat de Paul Rabinow, Allen Lane, The Penguin Press, 1997, p. 213.

Romanul modernist impune fantasma corporalității ca o cale regală de acces la sine. Luciditatea acestuia, spiritul critic, vanitatea și foamea de senzație se vor perpetua cu succes în romanul postmodernist (în *Turnătorul de medalii* de Anatol Moraru, în *Căsnicie* de Dan Coman etc.). Corpul devine o ultimă metafizică, un simulacru al sufletului, iar sentimentele sunt înlocuite prin senzații. Femeia nu apare ca șansă de contopire sufletească, ci – trupească, într-o trăire a dragostei confluențe, în care miza nu e reciprocitatea sentimentelor interumane, ci a erotismului (ca senzație și gest).

Felul în care s-au configurat vectorii imaginarului erotic într-o polaritate de substanță: unire/disoluție, încuviințare/damnare, ordine/dezordine etc. ilustrează implicit o evoluție a mentalităților colective, a reprezentărilor sociale și a noilor forme de sensibilitate umană și artistică.

Bibliografie:

- * Oțoiu, Adrian, *Trafic de frontieră. Proza generației '80*, Pitești, Editura Paralela 45, 2000.
- * McHale, Brian, *Ficțiunea postmodernistă*, trad. Dan. H. Popescu, Iași, Editura Polirom, 2009.
- * Mușat, Carmen, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernistă*, București, Editura Cartea Românească, 2008.
- * Evseev, I., *Simboluri folclorice. Lirica de dragoste și ceremonialul de nuntă*, Timișoara, Editura Facla, 1987.
- * Bataille, Georges, *Erotismul*, trad. Dan Petrescu, București, Editura Nemira, 2005.
- * Vattimo, Gianni; Rovatti, Pier Aldo, *Gândirea slabă*, trad. Ștefania Mincu, Constanța, Editura Pontica, 1998.
- * Heim, Michael, *The Metaphysics of Virtual Reality*, New York, Oxford University Press, 1993.
- * Dinescu, Lucia Simona, *Corpul în imaginarul virtual*, Iași, Editura Polirom, 2007.
- * Foucault, Michael, *Ethics. Subjectivity and Truth*, vol. I, editat de Paul Rabinow, Allen Lane, The Penguin Press, 1997.
- * Paz, Octavio, *Dubla flacăra: dragoste și erotism*, București, Editura Humanitas, 1998.

- Rotaru, Ioan-Gheorghe, *Om-Demnitare-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019.
- Sora, Simona, *Regăsirea intimității*, București, Editura Cartea Românească, 2008.
- Toma, Pavel, *Gândirea romanului*, trad. Mihaela Mancaș, București, Editura Humanitas, 2008.